

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อดีตประเทศไทยมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีทรัพยากรด้านการประมงที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ประชากรของประเทศที่อาศัยอยู่ใกล้แหล่งน้ำประกอบอาชีพทำการประมงเป็นไปในลักษณะเพื่อยังชีพ แต่ในปัจจุบันจำนวนประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้การทำการประมงเพื่อยังชีพในสมัยก่อนเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการทำการประมงเพื่อการค้ามากขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ผลผลิตที่ได้จากการทำการประมงในปัจจุบันถูกนำมาใช้ในการบริโภค ภายในประเทศ และบางส่วนส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศในลักษณะวัตถุดิบ และการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ประมง ในระยะเวลา 14 ปีที่ผ่านมา ระหว่างปี พ.ศ. 2524 – 2538 มีปริมาณสัตว์น้ำทั้งหมดที่จับได้เพิ่มขึ้นจากจำนวน 1,989,000 ตัน เป็น 3,572,600 ตัน (เกรียงศักดิ์, 2542 : 15) ซึ่งจะเห็นได้ว่าในแต่ละปีปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้โดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นน้อยมาก เนื่องมาจากมีการจับสัตว์น้ำมากเกินไป และมีการจับสัตว์น้ำโดยผิดวิธี เช่น การใช้ไฟฟ้าช็อต การวางยาเบื่อเมา ตลอดจนการต้อนเงินของแหล่งน้ำธรรมชาติ อันเกิดจากการชะล้างหน้าดินลงสู่แหล่งน้ำ การทิ้งสิ่งปฏิกูลจากแหล่งชุมชน การทิ้งน้ำเสียจากแหล่งอุตสาหกรรม และแหล่งเกษตรกรรม แม้กระทั่งการสร้างเขื่อนและการสร้างฝายกั้นน้ำก็เป็นการทำลายแหล่งวางไข่และที่พักรักษาตัวของสัตว์น้ำจืดในธรรมชาติ ดังนั้นจะอาศัยการจับสัตว์น้ำจืดจากธรรมชาติอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืดจึงมีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในด้านอาหารและเศรษฐกิจ ซึ่ง เกรียงศักดิ์ เม่งอำพัน กล่าวไว้ว่า ชนิดของสัตว์น้ำจืดที่นิยมเพาะเลี้ยง ปี 2539 ได้แก่ ปลานิล 35.7% ปลาดุก 28.2% ปลาดูบ 14.5% ปลาสวาย 4.3% ปลาสลิด 6% กุ้งก้ามกราม 2.9% สัตว์น้ำจืดมีความสำคัญในพื้นที่ห่างไกลทะเล และสามารถเพิ่มผลผลิตได้จาก แหล่งน้ำจำนวนมากในประเทศ เช่น จากแม่น้ำลำคลอง อ่างเก็บน้ำ เขื่อน หนองน้ำทั้งหมดประมาณ 3 ล้านไร่ จากสถิติของกรมประมงในปี 2535 พบว่า ผลผลิตจากการจับปลาน้ำจืดจากแหล่งน้ำธรรมชาติในประเทศไทยให้ผลผลิตเฉลี่ยเพียง 35.58 กก.ต่อไร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำที่สำคัญของภาคเหนือ ซึ่งมีผลผลิตสัตว์น้ำเฉลี่ยต่อหน่วยพื้นที่ค่อนข้างต่ำ ทางด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำผลผลิตปลาน้ำจืดจากการเพาะเลี้ยงในเขตภาคเหนือ นับว่ามีปริมาณสูงเป็นอันดับ 2 รองจากภาคกลาง โดยมีผลผลิตจากการเลี้ยงปลาน้ำจืดในปี 2539 แยกตามภาคต่าง ๆ ดังนี้ ภาคเหนือ 56,304 ตัน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 48,829 ตัน ภาคกลาง 107,446 ตัน และภาคใต้ 16,075 ตัน ซึ่งเป็นผลมาจาก

ความนิยมบริโภคปลาของประชากรในภาคเหนือ ส่งผลให้ปลามีราคาดี ประกอบกับปริมาณผลผลิตสัตว์น้ำจากธรรมชาติเฉลี่ยค่อนข้างต่ำ ทำให้มีเกษตรกรและนักธุรกิจ ให้ความสนใจในการลงทุนประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงปลาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการเลี้ยงปลาคูบักก้อย และปลานิลแปลงเพศ ในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย ซึ่งศักยภาพในการพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืดทั้งในบ่อ ในคอก และโดยเฉพาะการเลี้ยงในกระชัง เป็นจุดที่น่าพิจารณาให้ความสนใจและสนับสนุนมากยิ่งขึ้น การเลี้ยงปลาในกระชังเป็นวิธีการเลี้ยงที่มีมานานแล้ว ประเทศไทยมีการเลี้ยงปลาในกระชังมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2493 ปลาที่เลี้ยงในระยะแรก ได้แก่ ปลาสวาย และปลาเทโพ โดยเลี้ยงในกระชังไม้ซึ่งวางตรึงในแม่น้ำ ต่อมาราวปี พ.ศ. 2514 เริ่มมีการเลี้ยงปลาทะเลในกระชังบริเวณชายฝั่ง กระชังได้มีการปรับปรุงและพัฒนาใช้เป็นกระชังอวน เพื่อให้คงทนและเหมาะสมกับชนิดปลาที่เลี้ยงยิ่งขึ้น จำนวนผู้เลี้ยงปลาในกระชังมีเพิ่มขึ้นทุกปี ทั้งนี้เนื่องจากการเลี้ยงวิธีนี้ได้ผลผลิตมากกว่าการเลี้ยงในบ่อหลายเท่า ปลาที่นิยมเลี้ยงในปัจจุบัน ได้แก่ ปลาสวาย ปลาชะโด ปลานู ปลานิล (นนทรี, 2542 : 2) จังหวัดลำปางก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่รับนโยบายของกรมประมง ในเรื่องการพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืด โดยให้เร่งรัดการส่งเสริมการเลี้ยงปลาในกระชังในแหล่งน้ำสาธารณะ เช่น แม่น้ำลำคลอง หนองบึงต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดลำปางก็มีแหล่งน้ำที่มีศักยภาพเหมาะสม สามารถที่จะเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชนในจังหวัด โดยได้เน้นชนิดของสัตว์น้ำที่เป็นที่นิยมบริโภคของประชาชน จากข้อมูลการนิยมบริโภคปลา ปรากฏว่าประชาชนในจังหวัดลำปางนิยมบริโภคปลานิลเป็นส่วนใหญ่ก็จะเป็นการนำเข้ามาจากต่างจังหวัด เช่น จังหวัดเชียงราย จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น ดังนั้นโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลในกระชังก็ได้เกิดขึ้นในจังหวัดลำปาง ในปีงบประมาณ 2543 ตามวัตถุประสงค์ของโครงการก็เพื่อเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง ที่ใช้ระยะเวลาเลี้ยงสั้นประมาณ 4 เดือน ก็สามารถจับจำหน่ายได้ ทั้งนี้เพื่อให้คนในจังหวัดลำปางได้รับประทานปลานิลในราคาที่ไม่แพงเกินไป และเป็นการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำได้อย่างเต็มที่ โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลในกระชัง เป็นโครงการใหม่ที่เกิดขึ้นในจังหวัดลำปาง และเป็นโครงการที่เกษตรกรและหน่วยงานต่างๆ ให้ความสนใจ โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ จะเห็นได้ว่าจากปีงบประมาณ 2543 จำนวนผู้เลี้ยงปลาในกระชังในจังหวัดลำปาง ทั้ง 13 อำเภอ จำนวน 139 ราย และในช่วงปีงบประมาณ 2544 จำนวน ผู้เลี้ยงและจำนวนกระชังก็ได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการที่จะทำการประเมินผลโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลในกระชัง ตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2542 ถึง กันยายน 2543 เพื่อต้องการทราบผลการดำเนินงานและอุปสรรคต่างๆ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการแก้ไขปรับปรุงให้กับเกษตรกร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้กับหน่วยงานต่างๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อประเมินผล โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลในกระชังจังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของโครงการ
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลในกระชังจังหวัดลำปาง

สมมติฐานการวิจัย

ลักษณะการดำเนินงาน โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลในกระชัง มีผลต่อการเพิ่มผลผลิตปลานิลในกระชัง

กรอบแนวคิด

ตัวแปรอิสระ

- การศึกษาดูงาน
- การฝึกอบรม
- ประสบการณ์การเลี้ยงปลานิล
- ลักษณะของแหล่งน้ำ
- ระดับความลึกของแหล่งน้ำ
- จำนวนรุ่นที่เลี้ยง
- ลักษณะการเลี้ยง
- การให้อาหารเสริม
- จำนวนครั้งที่ให้อาหารต่อวัน
- จำนวนปลาที่ปล่อยต่อกระชัง

ตัวแปรตาม

ผลผลิตปลานิลต่อ
กระชังเพิ่มขึ้นมากกว่า
400 กิโลกรัม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาครั้งนี้ จะทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทราบถึงผลการดำเนินงานของโครงการ ส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลในกระชัง โดยเฉพาะด้านต้นทุนการผลิต ผลผลิตต่อกระชัง ตลอดจนความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อโครงการ และปัญหาอุปสรรคต่างๆ ในการดำเนินงาน เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ เกษตรกรที่เลี้ยงปลานิลในกระชัง จังหวัดลำปาง ในปีงบประมาณ 2543 ตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2542 ถึงเดือน กันยายน พ.ศ. 2543 จำนวน 13 อำเภอ เกษตรกรที่เลี้ยง จำนวน 139 ราย ขนาดกลุ่มตัวอย่างจะใช้สูตรในการคำนวณ เนื่องจากรู้จำนวนประชากรที่แน่นอน ตามแนวคิดของ Yamane (1973 : 735) ตามระดับความเชื่อมั่นที่ระดับ 95% (บุญธรรม, 2540 : 70)

สูตร

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

n = ขนาดกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนประชากรที่ทำการศึกษา

e = ความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่าง (0.05)

แทนค่าในสูตร ได้ดังนี้

$$\begin{aligned} n &= \frac{139}{1 + (139)(0.05)^2} \\ &= 103 \end{aligned}$$

∴ จะได้กลุ่มตัวอย่างที่จะทำการศึกษานี้จำนวน 103 ราย

จำนวนประชากรที่ทำการศึกษา มี 103 ราย ให้เกิดความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง 5% ขนาดกลุ่มตัวอย่าง คำนวณได้ดังนี้

อำเภอแม่พริก	=	7	ราย
อำเภอเถิน	=	10	ราย
อำเภอสบปราบ	=	1	ราย
อำเภอเกาะคา	=	18	ราย
อำเภอแม่เมะ	=	14	ราย
อำเภอแม่ทะ	=	11	ราย
อำเภอแจ้ห่ม	=	11	ราย
อำเภอเมืองลำปาง	=	15	ราย
อำเภอเมืองปาน	=	1	ราย
อำเภอเสริมงาม	=	3	ราย
อำเภองาว	=	1	ราย
อำเภอวังเหนือ	=	1	ราย
อำเภอห้างฉัตร	=	10	ราย

นิยามศัพท์

1. โครงการ หมายถึง โครงการส่งเสริมเลี้ยงปลานิลในกระชัง จังหวัดลำปาง ปีงบประมาณ 2543 ตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2542 ถึง เดือน กันยายน 2543

2. เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเลี้ยงปลานิลในกระชัง จังหวัดลำปาง

3. พื้นที่โครงการ หมายถึง เกษตรกรที่เลี้ยงปลานิลในกระชัง ในท้องที่ 13 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองลำปาง , อำเภอเถิน , อำเภอแม่พริก , อำเภอสบปราบ , อำเภอเกาะคา , อำเภอแม่เมะ , อำเภอแม่ทะ , อำเภอแจ้ห่ม , อำเภอเมืองปาน , อำเภอห้างฉัตร , อำเภอวังเหนือ , อำเภอเสริมงาม และ อำเภองาว

4. กระชัง หมายถึง ภาชนะที่กักขังที่ใช้ไม้ไผ่หรือเหล็กทำเป็นกรอบสี่เหลี่ยม และใช้เนื้ออวนในล่อนทำเป็นถุงสี่เหลี่ยมขนาดเดียวกับพื้นที่กรอบสวมและจึงให้ตั้งทิ้ง 4 มุม ลักษณะเดียวกับการกางมุ้งหงายขึ้น ถุงอวนจมอยู่ใต้น้ำ และชายของอวนอยู่เหนือน้ำพอประมาณ เพื่อป้องกันการหลบหนี กระชังมีขนาด 4 x 4 x 2.5 เมตร

5. ปีงบประมาณ 2543 หมายถึง ตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2542 ถึง เดือน กันยายน 2543
6. ชนิดปลานิลที่เลี้ยง หมายถึง ชนิดปลานิลที่เกษตรกรเลี้ยงในกระชัง มี 2 ชนิด คือ ปลานิลเพศผู้และปลานิลทับทิม
7. ความรู้ที่ได้รับ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลานิลในกระชัง ซึ่งรวมถึง การให้อาหาร การจัดการดูแลกระชัง การป้องกันและรักษาโรค ตลอดจนระบบข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงปลานิลในกระชังและการดูแลจัดการระหว่างผู้เลี้ยงกับบริษัท
8. ความคิดเห็นของเกษตรกร หมายถึง ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการ ที่ได้รับการสัมภาษณ์ในเรื่อง การเลี้ยงปลานิลในกระชัง จังหวัดลำปาง มี 4 ระดับ คือ (เห็นด้วยมาก , เห็นด้วย ปานกลาง, เห็นด้วยน้อย, ไม่เห็นด้วย)
9. ผลผลิต หมายถึง ปริมาณผลผลิตปลานิลที่เกษตรกรเลี้ยงในกระชังของจังหวัดลำปาง
10. ราคาจำหน่ายผลผลิต หมายถึง ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายปลานิลได้ กิโลกรัมละ 45 บาท
11. ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม หมายถึง ต้นทุนการผลิตปลานิลในกระชังต่อกิโลกรัม ซึ่งเป็นต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปร ไม่เกิน 34 บาท
12. ต้นทุนผันแปร หมายถึง ค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นค่าพันธุ์ปลา, ค่าอาหารปลา และค่าอาหารเสริม ในการเลี้ยงปลานิลในกระชังต่อ 1 กระชัง ต่อ 1 รุ่น
13. ต้นทุนคงที่ หมายถึง ค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นค่ากระชัง ประกอบด้วย โครงกระชัง และเนื้ออวนต่อ 1 กระชัง ซึ่งสามารถเลี้ยงปลาได้จำนวน 3 รุ่นต่อปี
15. ต้นทุนทั้งหมด หมายถึง ค่าใช้จ่ายทั้งหมด โดยรวมต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปรต่อการเลี้ยงปลานิลในกระชัง 1 กระชัง ต่อ 1 รุ่น
16. ผลตอบแทนที่ได้รับ หมายถึง รายได้ทั้งหมดที่ได้รับจากการเลี้ยงปลานิลในกระชังต่อรุ่น ต่อ 1 กระชัง ที่ยังไม่หักต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปร
17. กำไรสุทธิจากการเลี้ยง หมายถึง รายได้ของเกษตรกรที่ได้จากการจำหน่ายผลผลิตต่อ 1 กระชัง ต่อ 1 รุ่น โดยหักต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปรแล้ว
18. จำนวนปลาที่เลี้ยงต่อกระชัง หมายถึง จำนวนปลานิลที่ปล่อยลงเลี้ยงต่อกระชัง